

AMIR(-E) TUMĀN, commander of 10,000 men. a military rank originally used by the Il-khanids in the 7th/13th cent. (see Jovaynī, I, p. 23; cf. the *nōyān* also a commander of 10,000 men; see G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I*, Wiesbaden, 1963, p. 528). The term *tūmān* (*tūmen*, *tūman*, etc.), used with various administrative and monetary values, originally referred to a district capable of providing approximately 10,000 men (but see W. Barthold, "Tuman," *EI* IV, p. 836; on the origins, spellings, and meanings of the word see Doerfer, *Elemente* II, pp. 632-42).

Armies in Iran were generally divided in groups of ten, hundred, thousand, and ten thousand men with various terminologies which partly survived till Qājār times. Successive Qājār reforms introduced many changes in military ranks and titles (G. N. Curzon, *Persia and the Persian Question*, repr., London, 1966, I, pp. 576ff.; J. Qā'em-maqāmī, *Tahawwolāt-e siāsi-e nezām-e Irān*, Tehran, 1326 Š./1947.). Under Amīr(-e) Kabīr (1264-68/1848-51), top level officers were *sartip* and *sarhang* (infantry), *sarkarda* and *solṭān* (cavalry) (F. Ādamīyat, *Amīr Kabīr o Irān*, Tehran, 1354 Š./1975, p. 301). However, the highest executive ranks remained linked with titles like *sālār*, *sardār*, and *amīr* and terminology remained confused. Thus 'Azīz Khan Mokrī then held the title of *ājūdān-bāsi* (q.v.). From that time the title *amīr tūmān* (ranking below the *sardār* and above the *mīr panja*) was granted to various Qājār dignitaries such as Moḥammad Khan Gīlānī (Bāmdād, *Rejāl* II, p. 329), Fazl-'Alī Khan Qarabāgī and Mehr-'Alī Khan Šojā'-al-molk Nūrī (at the time of the Anglo-Persian war of 1273-74/1856-57; see Fasā'ī, I, pp. 317-18, tr. Busse, pp. 332ff.; Bāmdād, *Rejāl* IV, pp. 187-88), and Mīrzā Nabī Khan Qazvīnī (Mīrzā Ḥosayn

Khan Mošīr-al-dawla's father; see S. Bakhash, *Iran: Monarchy, Bureaucracy and Reform under the Qajars: 1858-1896*, London, 1978, p. 43). Nāšer-al-dīn Shah conferred it on his favorite Golām-'Alī Khan known as Malījak at the age of nine (*ibid.*, p. 262). This probably accounts for the progressive depreciation of this title. However, since Nāšer-al-dīn Shah sold titles, medals, military rank and other honors, the number of *omarā-ye tūmān* increased considerably. In Ramazān, 1311/Mārc̄h, 1894, a royal decree limited the highest military ranks to three *sardārs* and seven *amīr tūmāns*. A day after issuing this decree, the Shah approved the title of *amīr tūmān* for two new candidates and E'temād-al-salṭana complains that there were more than one hundred *amīr tūmāns* in the country although the Shah had once told him that the government couldn't afford to have even three of them (*Rūz-nāma-ye kāterāt*, ed. I. Afšār, Tehran, 2536 = 1356 Š./1977, pp. 940f.).

Among outstanding persons who held the title of *amīr tūmān* from late Nāšer-al-dīn Shah's reign one may mention: Mīrzā Karīm Khan Arjomandī Firūzkūhī (*amīr tūmān* from 1308/1890-91, see Bāmdād, *Rejāl* III, pp. 175-76), Moḥammad-Šāeq Khan Qājār Šāmbayātī, better known as Amīn(-e) Neẓām, who, among other things, was commander of the artillery (E'temād al-Salṭana, *Rūz-nāma*, p. 682 and index; in 1312/1894-95, he was Iran's representative at Ešqābād to settle border disputes with Russia; see Bāmdād, *Rejāl* III, pp. 410-12; 'A. A. Šamīm, *Irān dar dawra-ye salṭanat-e Qājār*, Tehran, 1342 Š./1963, p. 192), Mahdī Khan (Nāšer-al-molk's brother), 'Abdallāh Khan Qaraguzlū, later Amīr(-e) Neẓām (Farīd-al-molk Hamadānī, *Kāterāt-e Farīd*, ed. M. Farīd, Tehran 1351 S./1972, index), and Mīrzā Reẓā Khan Arfa'-al-dawla were also *amīr tūmān* (see *Nāmahnā-ye Mogīl-al-salṭana*, ed. M. Māfi, Tehran, 1362 Š./1983, pp. 96, 111, nn.). Among 'Abbās Mīrzā Molkārā's retinue at Moscow in 1313/1896, his own son Moḥammad Mīrzā and 'Abd-al-Ḥosayn Khan Modūr-al-molk Fūmanī had the rank of *amīr tūmān* ('A. Molkārā, *Sarḥ-e ḥāl*, ed. 'A. Navā'ī, Tehran, 1361 Š./1982, pp. 205f.). In 1304 S./1925, the title and function of *amīr tūmān* were abolished and replaced by *amīr(-e) laškar* (q.v.).

Bibliography: See also Spuler, *Mongolen*³, pp. 299, 305, 335, 399. M. Ḥ. E'temād-al-salṭana *Tārīk-e montazam-e Nāšerī*, Tehran, 3 vols, lith., 1299-1300/1881-83, *Idem*, *Maṭla'-al-sams*, Tehran, 3 vols, lith., 1301-03/1883-86. *Idem*, *al-Ma'āter wa'l-āṭār*, Tehran, lith., 1307/1890-91, giving the dates of nomination, promotion, and discharge for each individual officer. See also various ephemerides in *Sāl-nāma-ye Irān*, 1290, n.p., lith., 1290 1873-74.

(J. CALMARD)

E.I.R.I. I (s.g), s. 971,

7985 (LONDON)

تومان (یا تومن / تمان / تومن / تومانه / طومان)، واحد شمارش معادل ده هزار، قصبه‌ای مشتمل بر صد ده، قشونی متشکل از ده هزار سپاهی، واحد پول. ریشه واژه تومان را مغولی (شریک امین، ذیل واژه)، ترکی - مغولی (برهان، ذیل «تومن») و ترکی آذری (قدری، ذیل واژه) دانسته‌اند و بعضی بر آن‌اند که این واژه از زبان چینی کهن یا پیش از چینی^۱ به زبان تُخاری^۲ راه یافته است. تومان در تخاری کهن با ضبط تمان^۳ و در تخاری متأخر به شکل تومانه^۴ در معنای ده هزار به کار رفته است (رشیدالدین فضل‌الله، ۱۳۷۳ ش، ج ۳، تعلیقات روشن و موسوی، ص ۲۳۴۵؛ دورفر، ج ۲، ص ۵۶۷-۵۶۸؛ کلاسون، ص ۵۰۷-۵۰۸). به نوشته بوداگوف، تومان در اصل بر رقمهای کلان دلالت می‌کرده و تومانتقی به معنای ثروتمند شدن و زیاد شدن، از همین کلمه مشتق شده است (ج ۱، ص ۴۰۶).

کاربرد تومان در سنگنبشته‌های ترکی (رشیدالدین فضل‌الله، ۱۳۷۳ ش، همانجا) حکایت از پیشینه کهن این واژه دارد؛ با وجود این، نخستین شواهد کاربرد تومان در زبان فارسی به متون تاریخی دوره مغول باز می‌گردد (قس همانجا؛ به گفته روشن و موسوی نخستین بار این واژه در سده ششم در کتاب قند یا قندیه به کار رفته اما متن این کتاب را محمد عبدالجلیل سمرقندی، از مؤلفان دوره تیموری، بازنویسی کرده است و همه کاربردهای تومان در آن به دوره تیموری باز می‌گردد).

۱) تومان به عنوان واحد تقسیمات کشوری، تنها در متون تاریخی دوره ایلخانان (۶۵۴-۷۵) و تیموریان (۷۷۱-۹۱۶) به کار رفته است (ج ۲، ص ۲۵۵؛ و صاف‌الحضره، ص ۲۸۴؛ حمدالله مستوفی، ص ۴۷-۴۸، ۷۵، ۱۵۱ و جاهای دیگر؛ سمرقندی، ص ۷۲). به نوشته برهان تومان قصبه‌ای شامل صد روستاست (همانجا). بوداگوف نیز تومان را در بخارا و احد مساحت زمین، معادل چهل طناب و ولایتی شامل چند شهر و صد روستا دانسته (همانجا) و قدری آن را معادل سنجق^۵ گفته است (همانجا). تومان به معنای واحد ارضی در میان گورکانیان هند (حک: ۹۳۲-۱۲۷۴) نیز به کار می‌رفت (بابر، ج ۱، ص ۷۵، ۱۲۶).

به نوشته بارتولد، تومان کوچکترین واحد اداری و مالی به شمار می‌رفت و معمولاً هر ولایت، به چند تومان تقسیم می‌شد (د. اسلام، چاپ اول، ذیل واژه؛ نیز ج ۳، ص ۴۷-۴۸، ۷۵، ۱۵۱) اما گمان می‌رود تومانه‌ها به عنوان نواحی لشکری و اداری تنها در برخی ایالات پدید آمده باشند (پطروشفسکی، ج ۲، ص ۵۰۰، پانویس ۲). بنا بر شواهد مذکور تومان همچنین به اقطاع در اختیار سرداران قرار می‌گرفت و آنان

Indiana 1994; idem, *l'être et l'essence*, Paris 1962; idem, *Le thomisme*, Paris 1989; A. M. Goichon, *La philosophie d'Avicenne et son influence en Europe medievale*, Paris 1951; M. D. Rolan Gossolin, *Le 'De ente et essentia' de St. Thomas d'Aquinas*, Paris 1948; R. Grant and D. Tracy, *A short history of the interpretation of the Bible*, Philadelphia, pa. 1984; D. N. Hasse, *Avicenna's De anima in the Latin West*, London 2002; E. A. Jonson, *She who is: the mystery of God in feminist discourse*, New York 1993; Anthony Kenny, *Aquinas*, Oxford 1980; Fergus Kerr, *After Aquinas: versions of Thomism*, Malden, Mass., 2002; A. de Libera, "Les sources Gréco-Arabs de la théorie médiévale de l'analogie de l'être", *Les études philosophiques*, (July-dec. 1989); L. Millet, "Analogie et participation chez Saint Thomas d'Aquin", *Les études philosophiques* (July-Dec. 1989); *New Catholic encyclopedia*, vol. 1, London 1967, s.v. "Analogy" (by G.P. Klubertanz); J.Pepin, *Mythe et allégorie*, Paris 1958; G. Prouvost, *Thomas d'Aquin et les thomismes*, Paris 1996; R. Swinburne, *Revelation: from métaphore to analogy*, Oxford 1992; Saint Thomas Aquinas, *In duodecim libros metaphysicorum Aristotelis expositio*, ed. M. R. Cattala and R. M. Spiazzi, Turin 1950; idem, *Quaestiones disputatae de anima*, Rome 1996; idem, *S. Thomae Aquinatis doctoris angelici, tomus III: In Aristotelis libros de caelo, de generatione et correptione et meteorologicum*, opera omnia, ed. Leonin, Rome 1886, tomus XIII: *Summa contra gentiles*, opera omnia, ed. Leonin, Rome 1918, tomus XXI: *Quaestiones disputatae de potentia*, opera omnia, Rome 1953, tomus XXII: *Quaestiones disputatae de veritate*, opera omnia, ed. Leonin, Rome 1972-1975, tomus XLIII: *De principiis natura, De unitate intellectus contra Averroistas, De ente et essentia, De substantiis separatis*, opera omnia, ed. Leonin, Rome 1976; idem, *Scriptum super libros sententiarum*, vol.3, ed. M. F. Moos, Paris 1933; idem, *Summa theologiae (Somme théologique)*, texte et traduction Française, Paris, 1927-1967; John F. Wippel, *The metaphysical thought of Thomas Aquinas: from finite being to uncreated being*, Washington D. C. 2000; H. A. Wolfson, "The amphibolous terms in Aristotle, Arabic philosophy and Maimonides", *Harvard Theological review*, XXXI (1938).

/ محمد ایلخانی /

1. proto - Chinese

2. tmān

3. tumane

فتحعلی‌شاه و به فرمان او ضرب شد (EI¹ همانجا). در زمان ناصرالدین‌شاه در ۱۲۹۵ق/۱۸۷۸م تومان طلا از طلای ۹۰٪ ضرب می‌شد و شماری سکه ۱۰ تومانی به ضرب رسید. در ۱۳۰۸ش با تصویب مجلس، آحاد پول تغییر یافت و مقرر شد که هر ریال معادل ۱۰۰ دینار و ۱۰ ریال برابر با یک تومان باشد. از آن تاریخ واحد پول رسمی ریال شد و با اینکه از نظر قانونی تومان از آحاد مسکوکات پول رایج نیست، ولی در تمام نقاط واحد شمارش به تومان، برابر با ۱۰ ریال است (نک: ۵، د، پول).

مآخذ: آق‌سرای، محمود، *مسامرة الاخیار و مسایرة الاخیار*، به کوشش عثمان توران، آنکارا، ۱۹۴۳م؛ ابن‌عربشاه، احمد، *عجائب المقدور*، قاهره، ۱۳۰۵ق؛ ابوبکر طهرانی، *دیار بکر*، به کوشش نجاتی لوغال و فاروق سومر، تهران، ۱۳۵۶ش؛ انبیلو، برتولد، *تاریخ مغول در ایران*، ترجمه محمود میرآفتاب، تهران، ۱۳۶۵ش؛ اعتمادالسلطنه، محمدحسن، *السنن و الآثار*، به کوشش ایرج افشار، تهران، ۱۳۶۴ش؛ *برهان قاطع*، محمدحسین بن خلف تبریزی، به کوشش محمد معین تهران، ۱۳۳۰ش؛ بیانی، شربین، *تاریخ آل جلایر*، تهران، ۱۳۴۵ش؛ پتروشفسکی، ای. پ.، *کشاورزی و مناسبات ارضی در ایران عهد مغول*، ترجمه کریم کشاورز، تهران، ۱۳۵۷ش؛ پیگولسکایا و دیگران، *تاریخ ایران از دوران باستان تا پایان سده هجدهم*، ترجمه کریم کشاورز، تهران، ۱۳۴۶ش؛ *تاریخ ارتش نوین ایران*، ستاد بزرگ ارتشداران، تهران، چاپخانه ارتش؛ جوینی، عظاملک، *تاریخ جهانگشای*، به کوشش محمد قزوینی، تهران، ۱۳۶۷ش؛ حمدالله مستوفی، *نزهةالقلوب*، به کوشش لسترینج، لیدن، ۱۳۳۱ق/۱۹۱۳م؛ دیانت، ابوالحسن، *فرهنگ تاریخی سنجشها و ارزشها*، تبریز، ۱۳۶۷ش؛ رشیدالدین فضل‌الله، *تاریخ مبارک غازانی*، به کوشش کارل بان هارتفرد، ۱۳۵۸ق/۱۹۴۰م؛ هومو، *جامع التواریخ*، به کوشش محمد روشن و مصطفی موسوی، تهران، ۱۳۷۳ش؛ روشن، محمد، *تعلیقات بر جامع التواریخ* (نک: هم)، رشیدالدین فضل‌الله؛ روملو، حسن، *احسن التواریخ*، به کوشش عبدالحمید نوایی، تهران، ۱۳۴۹ش؛ سامی، شمس‌الدین، *قاموس الاعلام*، استانبول، ۱۳۰۶ق؛ شاردن، *سیاحتنامه*، ترجمه محمدعباسی، تهران، ۱۳۳۶ش؛ شرف‌الدین علی یزدی، *ظفرنامه*، به کوشش عصام‌الدین اورونیایف، تاشکند، ۱۹۷۲م؛ طاهری، ابوالقاسم، *تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران*، تهران، ۱۳۵۴ش؛ فضل‌الله بن روزبهان، *تاریخ عالم آرای امینی*، به کوشش محمداکبر عشیق، تهران، ۱۳۸۲ش؛ قائم مقامی، جهانگیر، *تاریخ تحولات سیاسی نظام ایران*، تهران، ۱۳۲۶ش؛ قدری، حسین کاظم، *تورک لغتی*، استانبول، ۱۹۲۸م؛ قزوینی، محمد، مقدمه بر *تاریخ جهانگشای* (نک: هم، جوینی)؛ هومو، *یادداشتها*، به کوشش ایرج افشار، تهران، ۱۳۶۳ش؛ قوزانلو، جمیل، *تاریخ نظامی ایران*، تهران، ۱۳۱۵-۱۳۳۱ش؛ کاظمی، محمد، *تاریخ پنجاه ساله نیروی زمینی شاهنشاهی ایران*، تهران، ۱۳۵۵ش؛ کخ، هایدماری، *از زبان داریوش*، ترجمه پرویز رجیبی، تهران، ۱۳۷۹ش؛ کسروی، احمد، *کاروند*، به کوشش یحیی ذکاء، تهران، ۱۳۵۲ش؛ مدرسی، یحیی و دیگران، *فرهنگ اصطلاحات دوره قاجار (قشون و نظمی)*، تهران، ۱۳۸۰ش؛ محمد کاظم، *عالم آرای نادری*، به کوشش محمد امین ریاحی، تهران، ۱۳۶۴ش؛ معین، محمد، *تعلیقات برهان قاطع* (هم)، مقتدر، غلامحسین، *پاسداران شاهنشاهی ایران در ادوار مختلف تاریخ*، به کوشش حسین احمدی‌پور، تبریز، ۱۳۴۷ش؛ مینورسکی، و. و. *سازمان اداری حکومت صفوی*، ترجمه مسعود رجبتا، تهران، ۱۳۳۴ش؛ نادر میرزا قاجار، *تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز*، به کوشش محمدمشیری، تهران، ۱۳۶۰ش؛ نوایی، عبدالحمید، *تعلیقات بر احسن التواریخ* (نک: هم، روملو)؛ هیتس، والتر، *تشکیل دولت ملی در ایران*، ترجمه یککاوس جهاننداری، تهران، ۱۳۶۱ش؛ نیز:

Clauson, G., *An Etymological Dictionary of Pre - thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1972; Doerfer, G., *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden, 1965; EI¹; EI²; Kashghari, M., *Divanü lügat - it - türk*, tr. B. Atalay, Ankara, 1940; Pakalın, M. Z., *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, İstanbul, 1946.

علی اکبر دیانت

تومنی، ابومعاذ، از متکلمان مرجئه. گزارشی از حوادث زندگی وی در دست نیست، جز آنکه از مردم تومن (روستایی در مصر) بوده (نک: یاقوت، ۸۹۶/۱-۸۹۷) که گویا بعدها در بصره می‌زیسته است (نسفی، ۴۳۸). او را رئیس فرقه‌ای به نام تومنیه - از فرقه‌های مرجئه - دانسته‌اند (بغدادی، ۲۰۳؛ یزدوی، ۲۵۲؛ شهرستانی، ۱۴۴/۱). در این میان، برخی آنها را از مرجئه خالصه برشمرده‌اند (بغدادی، ۲۰۲؛ شهرستانی، ۱۳۹، ۱۴۴)، اما اشعری با اینکه ابومعاذ را از مرجئه دانسته (ص ۱۳۹)، معتقد است که او و زهیر بن عبدالله اثری در «قدر» با معتزله موافق بوده‌اند (ص ۲۹۹، ۳۰۰). یزدوی تومنیه را مرجئی ندانسته، و ذیل مذهب قدریه و معتزله آورده است (ص ۲۴۲، ۲۵۲).

با توجه به این گزارشها، و نیز گزارش کسانی چون مقریزی که ابومعاذ را فیلسوف دانسته (۳۵۰/۲)، و ابن قسیم جوزیه که هنگام تخطئه عقل‌گرایان، ابومعاذ را در میان آنها آورده است (۷۸۹/۲)، می‌توان نتیجه گرفت که او به عقل‌گرایی در کلام معروف بوده است. اما بر پایه برخی از عقاید ابومعاذ می‌توان گفت که او کوشیده تا روش عقلانی‌اش با نص و نقل اختلافی نداشته باشد. بنابراین او را نمی‌توان عقل‌گرای صرف دانست، بلکه با وجود اعتقادش بر عقل به عنوان یکی از منابع شناخت، در تعارض عقل یا نقل کوشیده تا نقل را فرو نگذارد. شاید به همین دلیل برخی از عقاید او متناقض است (نک: ادامه مقاله).

بیشتر فرقه‌نویسان عقاید ابومعاذ را درباره ایمان گزارش کرده‌اند، و تنها اشعری به دیگر آراء او نیز پرداخته است. اشعری همچنین گزارش کرده که ابومعاذ با بیشتر عقاید زهیرین عبدالله اثری موافق بوده، و تنها در مبحث کلام خداوند با او اختلاف داشته است (ص ۳۰۰). از آنجا که اشعری هر جا این دو اختلاف داشته‌اند، آن را گزارش کرده است (ص ۲۹۹-۳۰۰، ۳۶۶، ۵۸۳، ۵۹۳). می‌توان مطالبی را که ذیل زهیر آورده، همچون آراء او در خدانشناسی، به ابومعاذ نسبت داد؛ چه، در منابع متأخرتر نیز آن عقاید را به ابومعاذ نسبت داده‌اند (نک: ابن تیمیه، بیان...، ۳۹۹/۱، ۶/۲، ۱۸۶).

ابومعاذ معتقد است که خداوند جسم نیست و نمی‌توان برای او حد و مرزی تعیین کرد؛ او با ذات خود در همه‌جا حضور دارد و جایی نیست که نباشد، و در هر مکانی که هست، با آن مکان تماسی ندارد. با این‌همه، خداوند بر عرش خود نیز تکیه زده است. از سوی دیگر، بر آسمان فرودین که بر زیر دنیا ست، نزول می‌کند تا دعای بندگان را بشنود (برای حدیثی معروف در این باره، نک: دارمی، ۲۸۵). خداوند در روز قیامت نیز می‌آید، زیرا خود در قرآن فرموده «وَجَاءَ رَبُّكَ...» (فجر/۲۲/۸۹). اما این بدان معنی نیست که او به مکانی خالی از خود حرکت می‌کند. او درباره چگونگی چنین آرائی توضیح نمی‌دهد و آن را

After his return to Lebanon, he published a book on Arab history, *Aḥādīth al-maḥjūd wa 'l-waḥjūd* ("Tales of fame and passion"), n.p. 1929; and *al-Mālik* ("The ruler"), n.p. 1932, on science, art and society. A volume of his essays on the Arabic language, poetry, prose and wisdom, appeared at Beirut in 1934 as *al-Taṣrīḥ wa 'l-taṣrīḥ* ("Commission and permission"). He wrote three plays in prose, *Asrār Baḡhdād* ("The secrets of Baḡhdād"), *Nakbat al-Barāmika* ("The tragedy of the Barmakids"), and *Aḥmad wa-Wilāda* ("Aḥmad and Wilāda"), and one play in verse, *Ghāfir wa-Lubāna* ("Ghāfir and Lubāna"), 1932. He also translated poetry by Lord Byron which he published with the title *Zawāl al-hubb wa 'l-mulk* ("The end of love and power"), n.p. 1932.

Bibliography: Walīd Mashūh, *Abū Faḍl al-Walīd, al-shā'ir al-muḍayyī?*, Damascus 1985. See also the *Bibl. to MAHĎJAR.* (C. NIJLAND)

TŪMĀN, usually written thus in Arabic and Persian contexts, and pronounced *tūmen* in Turkish and Mongolian ones, a term used in the eastern Islamic lands in mediaeval times with military, financial and administrative connotations.

The term appears to have entered Turkish from the Tokharian languages of what became Eastern or Chinese Turkestan, with the meaning of "10,000", but may be of Chinese origin (see Sir Gerard Clauson, *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford 1972, 507; G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente in Neupersischen*, Wiesbaden 1963-75, ii, 641-2). Kāshgharī, however, translates it as "many" (*kathīr*), although he gives *tuman mink* as "a thousand thousand" (*alf alf*), i.e. a million (Maḥmūd al-Kāshgharī, *Dīwān lughāt al-turk*, tr. Atalay, Ankara 1941, 202 = Eng. tr. R. Dankoff and J. Kelly, *Compendium of the Turkic Dialects*, Cambridge, Mass. 1982-5, i, 306). Both the general and more precise meanings of 10,000 are found in other early Turkish sources.

1. As a unit in the Mongol armies theoretically of 10,000 men, and as an administrative district in Mongol-controlled territory.

In the Mongol empire, *tūmen* clearly refers to a division numbering—at least in principle—10,000 men, which was further broken up into units of 1000, 100 and 10. The decimal organisation of Inner Asian armies has a long history, going back at least to the Xiongnu (Hsiung-nu) who fielded units up to 10,000 (Sima Qian [Ssu-ma Ch'ien], *Records of the grand historian of China*, tr. B. Watson, "Hong Kong and New York 1993, ii, 136-7), and was certainly found among the Mongols' more direct predecessors in the eastern Eurasian steppe, the *Khitans*, who founded the Liao dynasty in northern China and subsequently the *Qara Khitāy* state [q.v.] in Turkestan (D. Morgan, *The Mongols*, Oxford 1986, 89-90). Čingiz Khān [q.v.] already had a *tūmen* of guards in 1206, although at this early stage the basic field unit appears to have been that of 1,000 soldiers (*Secret history of the Mongols*, §§ 202, 226; see § 106 for an even earlier usage of the term). *Tūmen* is frequently mentioned in Persian and Arabic sources as the standard formation of the Mongol army in battle and elsewhere, both during the period of the united Empire and in the successor states. In the *Ilkhānate*, at least, it would appear that when Mongol commanders were mentioned in the pro-Mongol sources, these can be taken to be *tūmen* commanders, thus giving us a suggestion as to the size of the particular army (J.M. Smith, *Mongol manpower and Persian population*, in *JESHO*, xviii [1975],

276). Whether *tūmens* actually had a full complement of 10,000 troops remains an open question. In Mongol China, at least, there is evidence that these divisions had between 3,000 and 7,000 troopers in them (C. Hsiao, *The military establishment of the Yuan dynasty*, Cambridge, Mass. 1978, 170-1 n. 27). It may be assumed that a similar situation prevailed in the *Ilkhānate*, certainly because of the difficulty of keeping these units up to full strength given their frequent participation in campaigns. Besides divisions of Mongol and Turkish cavalymen, the mainstay of the Mongol army, *tūmens* of local troops of sedentary origin were formed, who joined the Mongols on their campaigns, including those against other Mongol rulers.

The expression *tūmen* is also used to refer to administrative districts within the *Ilkhānate*. It may be possible that on occasion this usage was derived from the fact that the districts in question had to provide an actual *tūmen* of local troops for the Mongol army (cf. Smith, *Mongol manpower*, 290-3, who argues that this was the case). In general, however, this seems unlikely, although it is also possible that it may be referring to those districts which provided the revenues for supporting a *tūmen*. It appears that, on the whole, *tūmen* was a general and indiscriminate term for an administrative district in the *Ilkhānate* (Morgan, *The Mongol armies in Persia*, in *Isl.*, lvii [1979], 89-91). *Tūmen* as a label for a large military formation and an administrative region continued to be used in post-*Ilkhānid* Persia.

Bibliography: Besides the references cited above, see Doerfer, *op. cit.*, ii, 632-42, for an extended discussion with many examples; T.T. Allsen, *Mongol imperialism*, Berkeley, etc. 1987, 193-4, 209; P. Ratchnevsky, *Genghis Khan. His life and legacy*, tr. T.N. Haining, Oxford 1991, *passim*. (R. AMITAI)

2. As a unit of measure in accounting and numismatics used in Persia Central Asia and India, subsequently becoming a coin issued by the *Qādjārs* of Persia.

In the sense of a "heap [of money]", the word passed into Persian after the Mongol conquest and the early *Ilkhānid* rulers were said to have kept their treasuries as separate heaps of coins in the open air concealed under felt coverings, so that they could be physically picked up and moved about. Finding this practise too imprecise and informal for the needs of the state, Maḥmūd Ghazan [q.v.] decided to lock his treasury up, and to entrust bookkeepers with the task of determining exactly what, and numerically how much it possessed, rather than merely estimating the collective heights of piles of coins.

Maḥmūd Ghazan's coinage reform of 696/1297-8 was predicated on a change of attitude towards the official largesse that had formerly governed fiscal affairs to a more businesslike approach to financial management. The background to these financial reforms was recorded by Ghazan's court historian and *wazīr* Rashīd al-Dīn [q.v.], who stated that in the past there had been no one universal standard for the fineness of gold and silver. This caused trade to be distorted, and resulted in much individual loss and hardship. As a remedy, Ghazan ordered that a uniform design be adopted for his coinage dies, and that the coinage alloy be as pure as possible. The weight of the dirham coin was officially fixed at a half-*mithkāl*, ca 2.16 gr. and the people were directed to exchange 3.5 *mithkāls* of old silver coins for 3 *mithkāls* of the newly-minted, purer silver coinage. Rashīd al-Dīn provides no extended description of the coinage itself, but the above agrees with numismatic evidence that one dirham

20 JUL 2002 10:13:02